

*Europa orientalis. Studi e ricerche sui paesi e le culture dell'est europeo, XXXVI/2017, 534 p.*

Volumul cuprinde 15 articole reunite sub genericul *Tradiția patristică în culturile slave: receptare și continuitate* și îngrijite de Cristiano Diddi și Viviana Nosilia, ce au la bază comunicările prezentate la simpozionul organizat de Universitatea din Padova între 7-8 noiembrie 2016, la care au participat specialiști italieni și străini, la acestea adăugându-se 7 articole sub titlul *Studii și cercetări, 2 Puncte de vedere și o Amintire*, precum și 9 *Recenzii*.

„Să vorbim despre Părinții Bisericii înseamnă să reflectăm asupra amprentei moștenirii lor în tradițiile spirituale, culturale și literare ale popoarelor slave, într-un arc de timp care se întinde din vremea lui Chiril și Metodiu până în secolul al XVIII-lea”, spuneau cei doi curatori în cuvântul introductiv. Lucrările cuprinse în această primă secțiune a volumului, cea mai consistentă de altfel (314 p.), încearcă să demonstreze, din perspective și abordări metodologice diferite, diversitatea patristicii, concentrându-și îndeosebi atenția asupra momentului pătrunderii Părinților bisericii în tradițiile slave, datorat traducerilor, antologiilor și reinterpretărilor, și punctând îndeosebi continuitatea textelor și argumentelor la o mare distanță de timp, adaptate la noile contexte istorico-culturale. Primul articol, care îl are autor pe Zdzislaw J. Kijas, intitulat *Lumea Părinților Bisericii între Occident și Orient*, încearcă să ne familiarizeze cu subiectul, oferind o privire de ansamblu în ceea ce privește rolul părinților bisericii în tradiția creștină, contextul istorico-teologic al apariției lor, calitățile necesare pentru a fi un părinte al bisericii, epoca în care au activat, metoda teologică, colecțiile de texte patristice. Marcello Garzantini, în studiul *Biblia și exegeza patristică în izvoarele paleoslave. Câteva reflecții metodologice*, analizează unele citate biblice și patristice din sursele chirilo-metodiene, precum și prima culegere de texte patristice slave, *Sbornicul lui Simeon*, sugerând câteva reflecții metodologice pentru studiul prezenței părinților bisericii la originea literaturii slave. Pe aceeași linie se înscrie și articolul lui Cristiano Diddi despre *Părinții bisericii în cultura literară paleoslavă, modalități de receptare*. Transferul culturii bizantine grecești și receptarea literaturii patristice de către slavi a avut loc după misiunea chirilo-metodiană în Moravia și ca urmare a intensei activități de la Preslav, Ohrida și alte centre minore. Studiul oferă o scurtă privire de ansamblu asupra etapelor receptării în Bulgaria până la sfârșitul secolului X, cu accente pe culegeri, adaptări și traduceri ale textelor în slavonă. Christian Hannick analizează *Tradiția slavă a scrierilor lui Nikon de la Muntele Negru*, concentrându-se îndeosebi pe ultima sa lucrare, *Taktikon*, redactată între sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, și punctând importanța acesteia pentru înțelegerea textelor patristice de către slavi. Viacheslav V. Lytvynenko își centrează articolul pe motivația traducerii în limba slavonă a principalei lucrări a lui Atanasie, *Orationes Contra Arianos*, și a căilor de transmitere a acesteia în Rusia medievală. Adaugă și o descriere a tuturor manuscriselor, cunoscute astăzi, care conțin traducerea acestei opere, realizată la 907 în Bulgaria de către Constantin din Preslav. Textul scris de Barbara Lomagistro se axează pe receptarea textelor patristice în tradiția slavă medievală, îndeosebi a celor care tratează lemnul Crucii. Sunt analizate diferite tipuri de comentarii biblice din tradiția greacă, pentru a stabili care dintre acestea au fost preluate de tradiția slavă. Prin analiza modului în care citatele biblice funcționează în cadrul *Slovo o rasslablennom* (Predica despre vindecarea slăbănogului) și *Slovo o voznesenie* (Predica despre Înălțare) ale lui Kirill Turovskij (1130-1182), Francesca Romoli evidențiază modelul exegezei patristice. Aceasta își propune să verifice valabilitatea și stabilitatea „modelului funcțional” al întrepătrunderii dintre liturgia și literatura patristică, identificând un exemplu concret al unui astfel de model în Omilia 36 la Evanghelia după Ioan a Sfântului Ioan Gură de Aur. Marco Scarpa, în articolul *Filocalii slave în secolul al XIV-lea*, analizează o culegere de texte monastice datorate lui Grigore Sinaitul sau legate de ambientul monastic de la Paroria-Kilifarevo din jurul lui Grigore Sinaitul și a discipolului său, Teodosie de Târnovo, adevărate filocalii *ante litteram*. Marzanna Kuczynska se apleacă asupra unui subiect interesant privind *Omiletica lui Ioan Gură de Aur în scrierile lui Grigore Țamblac, influențe tematice și formale, cu privire specială asupra Predicii despre cinci zile*. Autoarea constată că învățătura amintită, cunoscută și ca *Predica despre Sfânta Împărtășanie*, a fost scrisă în primul

rând pe baza a două omilii ale lui Ioan Gură de Aur, *Cuvântări împotriva anomeilor. Cuvântul VI și Omilii la săracul Lazăr. Cuvântul III*, cum de altfel în cea de-a doua parte a predicii consacrate problemei întrupării lui Dumnezeu au fost folosite mai multe alte texte ale lui Ioan, Țamblac considerând lucrările lui Ioan Hrisostomul drept un model universal și valabil al omileticii creștine. În articolul *Corpus Areopagiticum în lucrările protopopului Avvakum Petrov*, Natal'ja Puminova încearcă să dezvăluie împrumuturile și dependența de textele lui Pseudo-Dionisie Areopagitul a lucrărilor unuia dintre liderii schismei din biserica rusă din secolul al XVII-lea – protopopul Avvakum. Pe baza analizei efectuate, autoarea concluzionează că în lupta sa împotriva nikonianismului, Avvakum a fost cel mai interesat de chestiunile teologiei apofatice și catafactice, de structura ierarhiei celeste și de problema relației dintre adevăr și ființă. Maria Grazia Bartolini investighează *Retorica martiriului în Ucraina secolului al XVII-lea și sursele sale patristice*. Articolul se limitează la discursul martiriului ortodox, așa cum este dezvoltat de predicatorii ucraineni din perioada barocă, care povestesc viața și moartea domnilor martirizați Boris și Gleb. Este abordată, totodată, și problema confruntărilor interconfesionale dintre ortodocși și catolici, prin evaluarea impactului „renașterii martirologice” din Europa post-Reformă, în contextul reconfigurării fundamentului religios ucrainean după reformele lui Petru Movilă. Viviana Nosilia își intitulează studiul *Părinții bisericii în controversile dintre catolici și ortodocși în părțile rutene (sfârșitul secolului XVI-mijlocul secolului al XVII-lea): o prezentare generală*. Ea investighează modul în care părinții bisericii au fost folosiți în polemicele interreligioase de către cei mai importanți autori ai unor lucrări de acest gen din ținuturile rutene în perioada de timp menționată. Din examinarea textelor, se remarcă, după cum afirmă autoarea, „tendența de constituire a unui tip de macro-text integrat...care trebuia să umple lacunele existente, punând la dispoziția cititorului un sistem de texte atent atât la ceea ce era produs în spiritul tradiției latine, cât și la ceea ce era disponibil tradiției slave”. Alessandro M. Bruni se lansează în *Observații paleografice despre un vechi codex rusesc din Colecția Mănăstirii Chudov* de la Muzeul de Istorie de Stat din Moscova, care conține traducerea în slavonă a celor *Șaisprezece Omilii* ale lui Grigorie de Nazianz, însoțită de o versiune ulterioară în slavonă a *Comentariilor* lui Niceta de Heraclea la aceste lucrări. Jan Stradomski analizează *Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului într-un manuscris din secolul al XVII-lea, păstrat în Polonia (comentarii la codex BN 12228)*. La începutul secolului X, în Bulgaria, textul celor două cicluri de cateheze ale Sfântului Chiril al Ierusalimului adresate catehumenilor (omilii catehetice) și creștinilor recent botezați (cateheze mistagogice) a fost tradus din limba greacă în slavonă și copiat în mod repetat, devenind astfel parte din tradiția slavilor ortodocși. Acest articol oferă informații despre o copie mai puțin cunoscută a lucrării lui Chiril în manuscrisele chirilice din colecțiile Bibliotecii Naționale din Varșovia. M. Marcella Ferraccioli, Simonetta Pelusi și Gianfranco Giraudo prezintă *Incunabile și manuscrise conținând texte patristice în Biblioteca Muzeului Correr din Veneția*. După o introducere în care Gianfranco Giraudo punctează etapele constituirii principalelor fonduri documentare ale muzeului, de la Correr și Cicogna, ale căror colecții formează nucleul instituției muzeale, la donațiile Tron sau Donà delle Rose, M. Marcella Ferraccioli prezintă un catalog cu 30 de manuscrise, conținând texte patristice, comentarii, reflecții, controverses și vulgarizări, inclusiv un manuscris italian al dogelui Leonardo Donà ce cuprinde meditații asupra lui Grigorie de Nazianz și Teodoret al Ciprului. Simonetta Pelusi ne face cunoscut catalogul a 59 de incunabile, tipărite în cea mai mare parte la Veneția, legate de Părinții Bisericii, dintre care unul are o însemnare scrisă de mână, ce atestă circulația sa în Dalmația în timpul secolului al XVIII-lea.

Primul articol din secțiunea *Studii și cercetări* este dedicat de Andrea Ceccherelli *Imaginii Poloniei în Italia în secolele XIV-XVI*. Din analiza celor mai importante lucrări publicate atât în latină cât și în italiană, în principal literare și istorice, reiese că intrarea Poloniei în imaginarul colectiv s-a făcut lent și treptat, evoluând de la poziționarea într-un domeniu îndepărtat și sălbatic, dincolo de granițele lumii civilizate, la recunoașterea ei ca un stat puternic, respectat și admirat, capabil chiar să ofere străinilor modele de conducere politică și militară. Barbara Bibik emite niște *Considerații preliminare despre strategiile de traducere în poloneză a vechilor tragedii grecești*. Afăm de la autoare că începând cu secolul al XIX-lea au fost realizate aproximativ o sută de traduceri de către zeci de traducători polonezi, dar în timp atitudinea față de scrisul poeziei și al tragediilor s-a schimbat, la fel ca și cunoștințele despre teatrul și piesele

de teatru grecești, prin urmare întreg contextul istorico-social s-a modificat, cu impact relevant asupra stilului de traducere. Sergej Romanenko face o *Călătorie în spațiu și timp. Habsburgii și dinastia Karageorgev prin ochii lui Miroslav Krleža*. Articolul este dedicat uneia dintre cele mai interesante și mai complexe lucrări ale scriitorului croat Miroslav Krleža, *Izlet u Rusiji* (Călătorie în Rusia), publicată în 1926. Subiectul articolului Claudiei Olivieri este filmul *Italiani brava gente* (Italianii, oameni de treabă), prima coproducție italo-sovietică semnată de regizorul Giuseppe De Santis, dedicată campaniei armatei italiene din Rusia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Prin prezentarea diferențelor dintre film și scenariul original și menționarea numeroaselor scenarii ale lui Serghei Smirnov și De Santis, păstrate atât la Moscova cât și la Roma, autoarea a dorit să sublinieze dificultatea cu care s-a ajuns la un compromis care să satisfacă ambele părți. Giulia De Florio se apleacă asupra *Receptării literaturii ruse pentru copii în Italia (1900-2017)*, analizând un corpus mare de volume, care i-au permis să concluzioneze că traducerile în italiană s-au realizat neîntrerupt pe parcursul secolului XX și începutul celui următor, chiar dacă au avut o relevanță mai scăzută față de alte literaturi străine pentru copii. Maksim Jujukin se ocupă cu *Reconstituirea și interpretarea unor vechi antroponime-tulpină în limbile slave*. Analizând originea mai multor nume de persoane menționate în izvoarele medievale și extrase din diferite limbi slave, constată că unele pot fi reconstituite pe baza derivatelor antroponimice și/sau toponimice. Lucrarea lui Stijepo Stjepović, *Antroponimie în districtul Rab în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, oferă o imagine de ansamblu și o analiză a structurii antroponimice a locuitorilor din zonele rurale ale insulei Rab și a celor din nord-vestul insulei Pag, din perioada medievală târzie.

În cadrul secțiunii *Discuții*, sub titlul *Traduceri și dialoguri: receptarea artei ruse în străinătate*, Silvia Burini prezintă comunicările susținute în cadrul conferinței internaționale organizate de Universitatea Ca'Foscari din Veneția în 25-27 octombrie 2017 și dedicate receptării artei ruse în Europa și Statele Unite, iar Antonella d'Amelia emite câteva opinii despre cultura contemporană rusă. Volumul se încheie cu evocarea profesorului Predrag Matvejević, trecut în eternitate la începutul lui 2017, scrisă de către Nenad Ivić, și cu recenziile a 9 cărți, întocmite de Cristiano Diddi, Andrej Šiškin, Ornella Discacciati, Marcello Piacentini, Persida Lazarević Di Giacomo, Jacopo Doti, Anna Giust, care dezvoltă diferite aspecte ale culturii popoarelor slave și ale relațiilor cu lumea occidentală, latină.

Volumul de studii, care tratează teme și subiecte variate, publicate nu numai în italiană și engleză, ci și în limbi de origine slavă, toate însoțite de rezumate în limba engleză pentru facilitarea accesului la informație, reprezintă o contribuție importantă la reliefarea raporturilor dintre Occident și lumea slavă, precum și la evidențierea moștenirii patristice în cultura țărilor din sud-estul Europei.

Florina CIURE